

EYÜPSULTAN'DA EBUSSUUD HAZİRESİ

İskender PALA

1958 Uşak doğumlu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesini 1979'da bitirdi. 1983'te doktor, 1993'te doçent, 1998'de profesör oldu. Divan Edebiyatıyla ilgili birçok kitap ve makaleleri yayınlandı. Bu konularla ilgili katıldığı bilimsel konferanslarla tanındı. Evli ve üç çocuk babası. Halen Kültür Üniversitesi Türk dili ve Edebiyatı bölüm başkanlığı görevini yürütmekte.

Tarih araştırmalarının laboratuvarları arasında sayılan mezarlıkların günümüze yönelik kültür malzemelerini değerlendirmek üzere yapılması gereken çalışmalar, itiraf etmeliyiz ki bugünün bilim dünyasınca ıskalanmış araştırma sahalarından biridir. Bir mezar taşı bize ne anlatır, sorusu, tarih ile bağını koparmayan milletler için yavan ve anlamsızdır, ama Türkiyemiz gibi yakın dönemde farklı kültür havzasında var olma mücadelesine girmiş bir ülke için çok derinlikli bir sorudur. Çünki mezarlıkları okurken geçmişe ait pek çok ipucu yanında kültür tarihinin yazımına ilişkin pek çeşitli veriler de elde edilebilir.

Bir mezar taşı bize ne anlatır?

Uygun disiplinler ile baktığımızda bir mezar taşının sanat ve edebiyat başta olmak üzere sosyoloji, felsefe, iktisat, antropoloji ve hatta tıp tarihiyle ilgili ipuçları vermesi mümkündür. Söz gelimi sanat analizi yapılan bir mezar taşı bize, hat, nakış ve yontuculuk (taş işçiliği) sanatlarının geçmişiyle il-

gili okumaları sağlar. Edebiyat okumalarına tabi tutulan bir taş ise bize geçmiş zamanlara ait şiir ve inşa estetiği ile edebiyat tarihini doğru tesbitte yardımcı olur. şehirlerin geçirdiği evreler, tarihi bilinmeyen olayların tanımlanması, atalarımızın kimlik ve meslek gruplarının belirlenmesi, aile ve şecere bilgisinin tesbiti, eski çağların nüfus politikaları, geçmiş toplumların sosyolojik eğilimleri, geçirdikleri salgın hastalıklar ile tabii fetler, tıp tarihine ilişkin veriler vs. hep mezarlıklarda dosyalanmış bilgilerdir ve bunlar tarihin satır aralarını doldurmak için bize kaynaklık eder. Oysa bugün mezarlıklarımız kapadı aılmamak üzere kapatılmış eski bir kitap gibi durmakta, prsmekte, yıpranmakta, eskimekte ve elden çıkmaktadır. Bir mezarlık, aynı zamanda bir tarih atlasıdır; milletlerin yaşadıkları coğrafı mekanları en fazla onlar belirler. Tarihi coğrafyasına sadakat göstermeyen milletlerin topraklarının yağmalanması da er veya geç kaçınılmaz olacaktır. Mezarlıklarımızdan kaçırılan her şahide, vatan toprağından bir parçanın daha

Fotoğraf 1; Ebussud haziresi içinde yer alan Ebussud kabri, Kazım Zaim, Belediye Arşivinden

Sayın Pala'nın çalışması bu türde yapılan ilk örneklerden. Eski İst. Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın R.T. Erdoğan'ın da destekleriyle pilot uygulama Ebussud haziresinde başlatıldı ve İstanbul'un tüm tarihi mezarlıklarında yer alan mezar taşları okundu. Bir kısmına kitabeleri konuldu. Ama bu çalışma başkan gidince olduğu gibi kaldı. (Yayınlayanın notu)

kaybedilmesi demektir. Çünkü o yalnızca bir taşın değil, aynı zamanda bir medeniyetin, bir kültürün kaybolması anlamına gelir.

Eyüpsultan, İstanbulumuzun biraz da mezarlıklarıyla birlikte anılan bilâd-i selâsinden biridir. "Mezarlık" kelimesindeki soğukluk ve iticilik, bu semtte birdenbire munis bir anlama bürünür nedense. Her yerde ürkütücü bulduğumuz mezarlıkları biz Eyüpsultan'da ulvî bir vecd ile ziyaret ediyor, bundan haz duyuyoruz. Eyüpsultan'da mezarlık bir medeniyetin ta kendisidir. Ve Eyüpsultan biraz da mezarlık demektir. Burada hayat mezarlığın çevresinde gelişir ve mezarlık bir öteki mahalle olur. Başka hiç bir yerde, Eyüpsultan'daki kadar mezarlık ile hayat içiçe değildir. Burada ölüm ile hayat, ölü ile diri öylesine yakındır ki, ancak ince bir toprak tabakasıyla ayrılırlar birbirinden.

Peki, o hâlde başka bir soru soralım:

Mezarlıklarımız nasıl kurtarılabilir?

İnsanın yitirmeye başladığı şu zamanda

ve ekonomik açmazların ortasında böyle bir soruyu sormak, bazılarıımıza belki fazla ütöpik gelebilir; ama burada söz konusu olan bir kültür, bir tarihtir. Bugün, bütün zor şartlara rağmen onları kurtarmayı önemsemiyorsak yarın da tarih hafızamızı yitirmeyi fazla önemsemeyeceğimize emin olunuz.

Mezarlıklarımız nasıl kurtarılabilir, sorusuna aradığımız cevap bu tebliğin de konusudur ve 1997 yılının ikinci yarısında Eyüpsultan'ın orta yerindeki bir hazire üzerine yaptığımız bir master uygulamanın çözümlenmesine dayanır. Maalesef bu çalışma, başta finans problemi olmak üzere elde olmayan daha bir sürü nedenle akim kalmıştır.

Eyüp Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü bünyesinde başta Kültür Müdürü Sayın İrfan Çalışan'ın gayretleriyle başlatılan bu çalışmaya bizzat belediye başkanı Sayın Ahmet Genç destek veriyordu ve Büyükşehir Belediyesi'nin himayesinde yürütülmesi düşünülüyordu. Pilot bölge olarak Ebussud Haziresi seçilmişti*. Burada 54 adet mezar ve 13 de mezar yeri belli olmayan şahide mevcuttu. Toplam 67 kişinin gömülü olduğu hazire her bakımdan Eyüp mezarlıklarının bir prototipini oluşturmaktaydı. Burada uygulanacak bir master çalışma çoğaltılarak bütün Eyüpsultan mezarlıklarına ve belki diğer tarihî mezarlıklara tatbik edilebilirdi istiyorduk. Bunun için önce bir form oluşturduk. Buna göre her hazire yahut paftanın kuşbakışı bir planı çıkartılarak zaman içerisindeki muhtemel deformasyonun önünü almayı amaçladık (Plan 1). Her mezara bir numara verilerek -çünkü bugün tarihî mezarlıkların ana problemi yazılarının Osmanlı Türkçesi ile oluşudur- hazire girişine asılacak böyle bir plan, alt kısımda yer alacak ölü isimleriyle gerek ziyaretçilerin aradıkları kişiye ait mezar bulmalarını, gerekse merak ettikleri fanilerin kimler olduklarını öğrenmelerini sağlayacak, ayrıca kötü niyetli kişilere karşı da hazirenin zabt u rabta alındığı fikrini kuvvetlendirecekti. Bu tür bir pla-

EYÜP BELEDİYESİ MEZAR TESBİT FORMU

Tesbit tarihi :09 Kasım 1997
Hazire / pafta nr:
Kabir numarası:47
Ölünün adı: Osman Ağa
Mesleği: Divan-ı Hümayun Çavuş Emni
Kabir türü ve tanımı: Katde söveler üzerine yekpare mermer kapak zemin lahdi.
 Şahidelerin cephesi kibleye yöneliktir.
Kitabenin yazısı: Celî sülûs
Satır adedi:12
Kitabede kayıtlı tarih:1241
Kitabenin okunuşu:

Hüve'l- Hallaku'l- Baki

Bu dünyada bulmadım hiç rahat
 İhtiyar iddim anıncın nihlett
 Kimse gülmez kimse dahi gülmey
 Zevkine değmez cihanın mihneti
 Dar-ı dünya bir misafirhanedir
 Akli olan benden alsın ibreti

Merhum ve mağfur el-muhtac
 İla rahmeti Rabbih'i Gafur
 Divan-ı Hümayun Çavuşlar Emni
 Merhum Osman Ağa ruhuna Fatih

fi 7 Muharrem, Sene 1241

Ebeced hesabının sağlanması:-Yekkur
Mezarı tanıtıcı özet bilgi: Divan-ı Hümayun çavuşlar emini Osman Ağa. ö-1241/23 Ağustos

nın bütün mezarlık girişlerinde paftalar ve adalar halinde çoğaltılarak uygulama alanına konulması mümkündür. Envanter kayıtlarını destekleyecek bu uygulama, muhtemelen mezarlıklarla ilgili kurum ve kuruluşların da işini kolaylaştıracaktır.

Hazirenin içindeki her bir mezar için ayrı bir tesbit formu oluşturmak ise ikinci adımda yapılması gereken bir çalışma idi (Plan 2). Saydamda gördüğümüz bu formdaki başlıkları seçerken amacımız, mezar üzerine yapılacak bu çalışmanın kapsayıcı ve bir daha kağıt üzerinde işlem gerektirmeyecek ve bilim adamlarının tekrar tekrar aynı çalışma için mesai harcamalarını önlemek idi. Tesbit formunda yer alacak bilgilere elbette başkaları ilave olunabilir, yahut amaca göre değişik hâneler ilave edilebilir. Bizim bir sayfayı taşmıyacak biçimde ve arşivlendiğinde kullanım kolaylığı sağlamak üzere belirlediğimiz sorular şunlar idi:

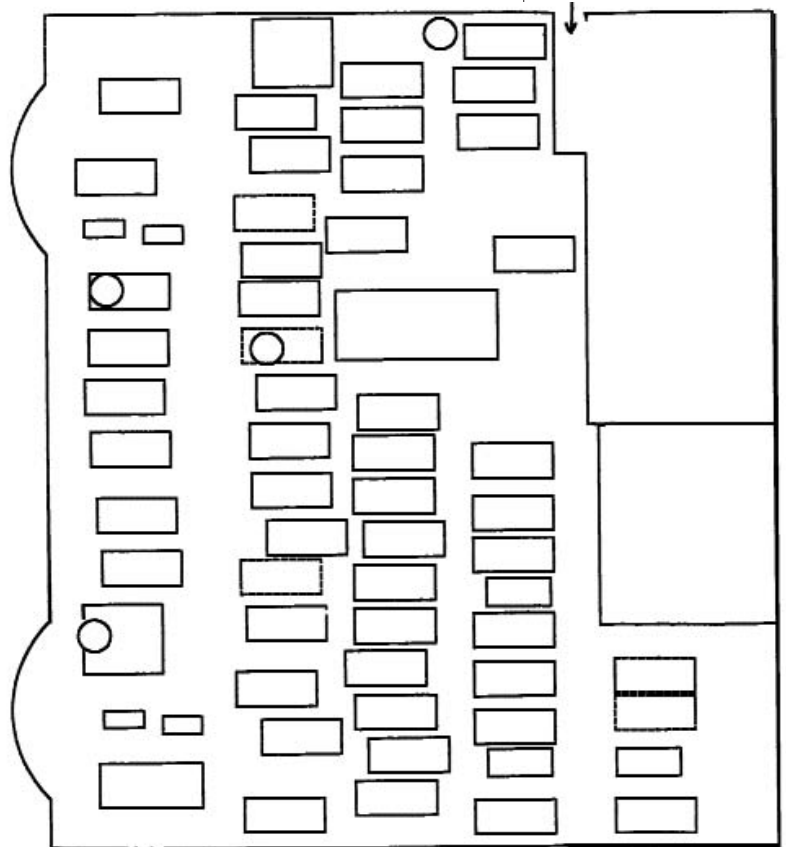
Tesbit tarihi: Envanter kayıtlarının hareketini ve mezarda muhtemel deformasyonun zamanını tesbit için önemlidir. Bunun mezarlık sorumlularının görev bilincini attırıcı bir etken olacağı da tabiidir.

Mezarın çizimi: Doğu-batı istikametine göre çizilecek bu plan, mezarın kuşbakışı görünümünü verecek ve mutlaka ölçek kullanılacaktır. Böylece Mezar Tesbit For-

mu'ndaki bilgiler çizim ile de desteklenmiş olacaktır. Mezarın yapısı, lahit, açık mezar, söve yığma veya duvar örgü özellikleri ile tamir biçimleri, belki şahidelerin durum tesbiti vs. mümkün olabilir.

Fotoğraf 2; Ebussud haziresi ve Eyüpsultan Camii meydanı, Belediye Arşivinden

Plan 1; Ebussud Haziresinde bulunan mezarların yerleşim şeması

Kabir numarası: Bu numara için iki yol izlenecekti. Envantere kayıtlı mezarların resmî kayıtlardaki sıra numaraları, yahut yeni tesbitlerde verilecek numara ile kayıtlara geçirme. Ebussuud Haziresi'nde bu numaralar tarafımızdan belli bir sıra ile ve kapı girişinden itibaren kuzeyden güneye doğru hizalar esas alınarak verilmiştir.

Ölen kişinin adı ve mesleği: Mezar kitabesindeki isimlerin tesbiti birkaç yönden önemli görülmektedir. Envanter kayıtlarına giren isimlerin alfabetik tasnifi, daha sonra aranacak bir ismin kolaylıkla bulunmasını sağlayacaktır. Dahası eğer bu kişinin mesleği mezar kitabesinde belirtilmiş ise değişik bilimsel çalışmalar kolaylaşacaktır. Böylece bütün mezarlıkların tesbiti sona erdiğinde, söz gelimi Eyüp'te medfun vezirler, hattatlar, hekimler, şairler vs. ayrı ayrı etütlere konu olabilecek ve alfabetik ulaşım ile aranan her kişi hakkında araştırmacılara yol gösterici olunacaktır. Soy isimlerinden aile bağları çıkartılabilecek, belki

arada kimliği belli olmayanların meslekî veya şecere aidiyeti ortaya konulabilecektir. Ölen kişinin kimliğiyle ilgili olarak şahidelerdeki serpuş, motif ve rölyefler de burada yardımcı unsur olarak anlam kazanmaktadır.

Kabir türü ve tanımı: Daha evvel yapılan çizimin bu bölümde detaylandırılarak anlatılması bizce önemli görülmektedir. Aranan mezarın bulunmasından, tamir, restore ve bakım gibi teknik hizmetlerin yürütülmesine kadar pek çok açıdan bu bilgilerin önemi vardır. Mermere yapılacak restorasyon ile küfeki malzemeye yapılacak tamirin, yahut mezarı çatlatmak üzere büyüyen bir ağacın yahut bitkilerin hangi safhada budanması yahut temizlenmesi gerektiğine bu tanımlara bakarak karar verilebilecektir.

Kitabenin yazı türü ve varsa hattatı: Hattatlık sanatıyla ilgili olarak bu bilginin tesbitini önemli bulduk.

Kitabenin satır adedi: Şahidelerin deforme yahut kırılma tehlikesine karşı üzerlerindeki yazının kaç satırdan oluştuğunu tesbit etmekte yarar vardır.

Kitabede kayıtlı tarih: Bu tarih, mezarda yatan kişinin ölüm yılını gösteren rakam ile takvim grubudur ve kronoloji cetvelleri ile envanter kayıtlarının oluşturulmasında önemli görülür. Tarih kaydı, bir mezar taşındaki en önemli bilgilerden biridir.

Kitabenin okunuşu ve manzum ise şairi: Değişik yazı ve anlatım üsluplarının görüldüğü mezar kitabelerini okumak bugün ancak uzmanlık isteyen bir alandır. Herhangi bir insanın bu kitabelerde neler yazdığını anlamasını sağlamak oldukça külfetli bir mesai gerektirir. Bu bir alfabeye değişikliğinden öte bir dil değişikliğini de içinde barındırır. Kitabeleri okumak biraz da eski kültürü yakından bilmekle mümkündür. Lakapları, protokolü, gelenekleri, folkloru vs. eski toplumumuzun kısaca sosyal hayatını yakından tanımaya ge-

EYÜP BELEDİYESİ MEZAR TESBİT FORMU

Tesbit tarihi :05 Ekim 1997
 Hazire / pafta nr:
 Kabir numarası:1
 Ölümlün adı:Mehmed Salih Ağa
 Mesleği:Binbaşısı
 Kabir türü ve tanımı:Yerden bir kademe yükseltilerek çatılmış mezar. Cemaliyeli şahide
 Kitabenin yazısı:Nesih, Hattat:Emin
 Satır adedi:10
 Kitabede kayıtlı tarih:1285 h.
 Kitabenin okunuşu:

Çizimi:

Batı Doğu

Hüve'llah
 Beni kul mağfiret ey Rabb-i Yezdan
 Bi-hakk-ı Arş-ı âzam nur-ı Kur'an

Gelüp kabrim ziyaret iden ihvan
 ideler ruhuma bir Fatıha ihvan

İkinci Ordu-yı Hümayun'un beşinci
 redif alayının ikinci taburun
 Binbaşısı Mehmed Salih
 Ağamın ruhuna rızaen li'llahi Teala, Fatıha

Fı Recebi'l-Ferd. Sene 1285
 Emin

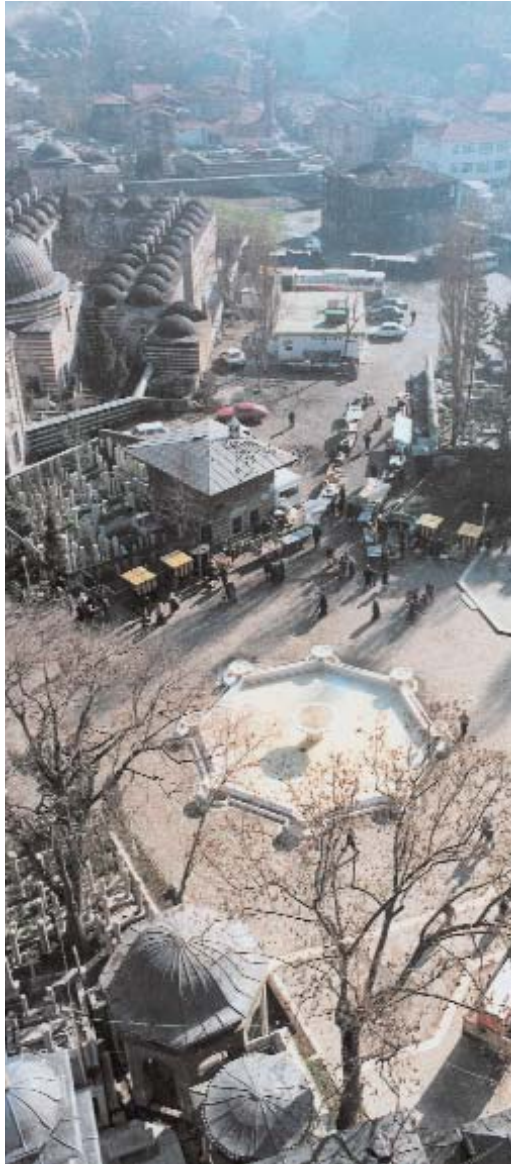
Ebeded hesabının sağlaması:- Yoktur.
 ✓ Mezarın tanıtıcı özet bilgi:II. Ordu Redif Alayı Binbaşısılarından Mehmed Salih, 1868

rektir. Manzum tarihler için ayrıca aruz, divan şiiri estetiği, şairin kudret derecesi vs. önemlidir. Gerekliğinde yarısı kırılmış, silinmiş, kopmuş, deforme olmuş bir dizinin aslına ulaşabilecek şiir birikimine sahip olmak gerekir. Bu noktada şairin mahlası ve kimliği önem kazanır. Mezar kitabelerindeki manzumelere bakarak edebiyat tarihinin bir kısmı da aydınlatılabilir.

Ebcet hesabının sağlaması: Manzum kitabelerde şiirin son dizesi, şahidenin üzerinde rakam ile gösterilen tarihin ebced karşılığı olarak yer alır. Burada şair söylediği dize ile orada medfun kişinin ölüm yılını (bazan ay olarak da) bildirir. Rakamları silinmiş yahut kaybolmuş şahidelerde bunu tesbit için ebced hesabını dizeye uygulamak yeterlidir. Ancak burada tarih düşürme ilminin incelikleri devreye girer ve tarih dizesinin tam mı, cevher mi, ta'miyeli yahut mühmel mi, lafzen yahut ma'nen mi, hatta lugazlı yahut dü'tâ mı söylendiğini anlayabilmek önemlidir. Tarih düşürme ilmi bilinmeden hesap edilecek bir ebced, araştırmacıyı her zaman yanıltmaya hazırdır.

Mezarı tanıtıcı özet bilgi: Bütün bu bilgilerin tek cümle ile ifadesinin yazılacağı bir özet bilgidir. Bu cümle, araştırmacıları değil, meraklıları ilgilendiren bilgilerden oluşur. Çok gerekli değilse buradaki bilgi ölenin yalnızca kimliği ve ölüm tarihinden ibaret olmalıdır. Açık hava şartlarına dayanıklı malzemeden küçük bir plaket üzerine yazdırılıp mezarın sanat ve tarihî değeri ile ömrüne hale getirmeyecek, deformasyona neden olmayacak, çirkin ve kaba durmayacak bir yerine uygun usulle rabtedilecek olan bir tanım bilgisidir. Böylece hazirenin kapısından mezar planını inceleyerek giren bir kişi, planda yer alan bilginin biraz daha fazlasını burada bulabilmesi, gerekiyorsa manevî vazifesini yapmalı ve tarih bilincini oluşturacak kültür malzemesini edinmelidir.

Görüldüğü gibi bütün bu bilgi başlıklarının doğru tesbiti için disiplinler arası bir işbirliğine ihtiyaç vardır. Ne yalnızca sanat tarihçisi, ne bir divan şiiri araştırmacısının; ne bir hattat yahut dilcinin, ne de resmî yetkili yahut sorumlunun tek başına bir mezarlığı korumaya gücü yetmeyecektir. Bu yüzden mezarlıkları korumak belki üniversite,

Fotoğraf 3; Ebussud haziresi ve tarihi mezarlıklar, Belediye Arşivinden

belediye, devlet işbirliği gerektiren bir çalışma alanıdır. Hatta sanat ruhu taşıyan işçilere ve estetik bakış sahibi ustalara da ihtiyaç vardır. Mezarlıklarımızı bakımsız bıraktığımız, atalarımızın hatıralarına hoyrat davrandığımız müddetçe bir kat daha sorumlu olduğumuzu ve buraları belki başkalarının yağmalamasına izin verdiğimizizi unutmamalıyız. Mezarlıkları ve mezarları ne kadar günümüze yansıtırsak o derece kendimizle yeniden karşılaşacağımız unutulmamalıdır. Eklerde bu etüdün uygulandığı 2 adet mezar tanımı ilgililere sunulmuştur.

Umuyoruz ki zaten geciktığımız bu çalışma ilgililerin kulaklarına da gider.

Tebliğ ettim efendim.